

MAQOL VA MATALLARDA KO'P QATLAMLI MA'NO VA SEMANTIK AMBIVALENTLIK MEXANIZMLARI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i08.023>

Pardayeva Dilora Ilyos qizi
Navoiy davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada maqol va matallarning semantik tuzilishida ko'p qatlamli ma'noning shakllanish xususiyatlari hamda ambivalent mazmunni yuzaga keltiruvchi lisoniy-kognitiv mexanizmlar tadqiq etiladi. Paremiologik birliklar mazmuni literal ma'no bilan chegaralanmasdan, obrazli, konseptual, aksiologik va pragmatik qatlamlarning o'zaro munosabati asosida voqelanishi yoritiladi. Tadqiqotda maqolning barqaror shakli turli nutqiy vaziyatlarda qarama-qarshi baholash, kinoya, ogohlantirish, tasdiqlash yoki inkor mazmunini ifodalashi mumkinligi semantik-kontekstual tahlil asosida asoslanadi. Shuningdek, metaforik ko'chish, konseptual qarama-qarshilik, yashirin baholovchi semalar, kommunikativ maqsad va milliy-madaniy tajriba semantik ambivalentlikning asosiy shakllantiruvchi omillari sifatida tavsiflanadi. Tahlil natijasida paremiologik mazmunning ko'p qatlamlilik alohida ma'no birliklarining oddiy yig'indisi emas, balki ularning kontekstda o'zaro integratsiyalashuvi natijasida yuzaga keladigan murakkab semantik tizim ekanligi aniqlanadi. Maqolada semantik ambivalentlikni literal mazmun, obrazli model, konseptual talqin, baholovchi munosabat va pragmatik vazifa birligi asosida o'rganish taklif etiladi.

Kalit so'zlar: maqol, matal, paremiologik birlik, ko'p qatlamli ma'no, semantik ambivalentlik, literal ma'no, obrazli ma'no, konseptual talqin, aksiologik baho, pragmatik kontekst, metaforik ko'chish, konseptual qarama-qarshilik

MULTILAYERED MEANING AND MECHANISMS OF SEMANTIC AMBIVALENCE IN PROVERBS AND SAYS

Pardayeva Dilora Ilyos kizi
Navoi State University

Abstract: This article studies the features of the formation of multilayered meaning in the semantic structure of proverbs and sayings, as well as linguistic-cognitive mechanisms that create ambivalent content. It is highlighted that the content of paremiological units is not limited to literal meaning, but is realized based on the interaction of figurative, conceptual, axiological and pragmatic layers. The study is

based on semantic-contextual analysis that the stable form of a proverb can express the content of a contrasting assessment, irony, warning, confirmation or denial in various speech situations. Also, metaphorical transfer, conceptual opposition, hidden evaluative semes, communicative purpose and national-cultural experience are described as the main forming factors of semantic ambivalence. The analysis reveals that the multi-layeredness of paremiological content is not a simple sum of separate meaning units, but a complex semantic system that arises as a result of their mutual integration in context. The article proposes to study semantic ambivalence on the basis of the unity of literal content, figurative model, conceptual interpretation, evaluative attitude and pragmatic task.

Keywords: proverb, proverb, paremiological unit, multi-layered meaning, semantic ambivalence, literal meaning, figurative meaning, conceptual interpretation, axiological assessment, pragmatic context, metaphorical transfer, conceptual opposition

Kirish

Maqol va matallar xalqning uzoq tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan ijtimoiy tajriba, axloqiy mezon, qadriyat va dunyoqarashni ixcham lisoniy shaklda ifodalovchi paremiologik birliklardir. Ularning mazmuni tashqi jihatdan sodda va tushunarli ko‘rinsa-da, semantik tuzilishida bir-biri bilan uzviy bog‘langan bir necha ma‘no qatlamlari mavjud bo‘ladi. Bevosita ifodalangan lug‘aviy mazmun, obrazli tasvir, umumlashgan hayotiy xulosa, baholovchi munosabat hamda muayyan nutqiy vaziyatda yuzaga keladigan pragmatik ma‘no paremiologik birlikning yagona mazmuniy tizimini shakllantiradi. Shu sababli maqol yoki matalning mohiyatini faqat so‘zlarning lug‘aviy ma‘nosi orqali izohlash uning semantik imkoniyatlarini to‘liq ochib bera olmaydi.

Paremiologik birliklarning muhim xususiyatlaridan biri ularning turli kommunikativ sharoitlarda mazmunan qayta faollashishi bilan belgilanadi. Bir xil maqol muayyan vaziyatda maslahat yoki tasdiqni anglatga, boshqa sharoitda tanqid, kinoya, ogohlantirish yoki inkor ma‘nosini ifodalashi mumkin. Bunday semantik o‘zgaruvchanlik maqolning shakliy barqarorligi bilan uning kontekstual mazmuni o‘rtasidagi murakkab munosabatni namoyon etadi. Natijada paremiologik birlik doirasida ijobiy va salbiy baho, ma‘qullash va qoralash, ishonch va shubha, imkoniyat va xavf singari qarama-qarshi mazmuniy yo‘nalishlar bir vaqtda yoki ketma-ket aktuallashadi. Mazkur hodisa maqol va matallardagi semantik ambivalentlikning shakllanishiga asos bo‘ladi.

Ko‘p qatlamli ma‘no hamda semantik ambivalentlik bir-biridan ajralgan hodisalar emas. Ma‘no qatlamlarining o‘zaro kesishishi, literal mazmunning metaforik jihatdan qayta talqin qilinishi, obrazning umumlashgan konseptual modelga aylanishi va

baholovchi semalarning kontekst ta'sirida faollashuvi ambivalent mazmunni yuzaga keltiradi. Bunda maqol tarkibidagi qarama-qarshilik har doim ham ochiq shaklda ifodalanmaydi; u ko'pincha obrazli tuzilma, yashirin baho, kommunikativ maqsad yoki so'zlovchining voqelikka munosabati orqali namoyon bo'ladi. Demak, ambivalentlik paremiologik birlikning noaniqligi emas, balki uning bir nechta mazmuniy yo'nalishni birlashtira olish imkoniyatidir.

Hozirgi paremiologik tadqiqotlarda maqol va matallarning semantik, kognitiv, lingvomadaniy hamda pragmatik xususiyatlari turli yo'nalishlarda o'rganilgan bo'lsa-da, ko'p qatlamli ma'noning ambivalent mazmunni shakllantirishdagi funksional mexanizmlari alohida tizim sifatida yetarlicha umumlashtirilmagan. Xususan, literal, obrazli, konseptual, aksiologik va pragmatik qatlamlarning o'zaro munosabati, ularning qaysi sharoitda yetakchi mavqega ega bo'lishi hamda qarama-qarshi talqinlarni qanday yuzaga keltirishi maxsus tahlilni talab qiladi. Ushbu masalalarni o'rganish paremiologik birliklarning mazmuniy tabiatini chuqurroq anglash, ularning nutqiy vaziyatdagi funksional imkoniyatlarini aniqlash va semantik ambivalentlikning yuzaga kelish qonuniyatlarini belgilash imkonini beradi.

Mazkur maqolada maqol va matallardagi ko'p qatlamli ma'noning shakllanish xususiyatlari hamda semantik ambivalentlikni yuzaga keltiruvchi lisoniy, kognitiv va pragmatik mexanizmlar o'zaro bog'liqlikda tadqiq etiladi. Paremiologik birliklarning literal va ko'chma mazmuni, obrazli modeli, konseptual asosi, baholovchi imkoniyati hamda kontekstual vazifasi semantik yaxlitlik doirasida tahlil qilinadi. Metaforik ko'chish, konseptual qarama-qarshilik, yashirin baholovchi semalar, kontekstual qayta talqin va kommunikativ niyat ambivalent mazmunning shakllanishini ta'minlovchi asosiy mexanizmlar sifatida tavsiflanadi. Bunday yondashuv maqol va matallar mazmunini tayyor va o'zgarmas hukm sifatida emas, balki nutqiy vaziyat ta'sirida turli semantik yo'nalishlarda faollashadigan dinamik mazmuniy tuzilma sifatida talqin etish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili

Paremiologik birliklarning mazmuniy tabiatini o'rganishda V. Miderning ilmiy qarashlari muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. Olim maqollarni xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy qarashlari va axloqiy me'yorlarini ixcham shaklda saqlovchi an'anaviy birliklar sifatida tavsiflaydi. Mazkur yondashuv maqol mazmunining faqat bevosita hukmdan iborat emasligini, unda muayyan xalqning jamoaviy xotirasi, qadriyatlari va baholash mezonlari mujassamlashishini ko'rsatadi. Shunga ko'ra, paremiologik birlikning lug'aviy mazmuni uning tashqi qatlamini, tarixiy-madaniy tajriba bilan bog'langan umumlashma esa ichki semantik qatlamini tashkil etadi. Ushbu qatlamlarning nutqiy vaziyatda turlicha faollashishi bir maqolning tasdiqlovchi, ogohlantiruvchi yoki tanqidiy mazmunda qo'llanishiga imkon yaratadi.

N.R.Norrick maqollarning semantik tuzilishini shakl va ma'no munosabati asosida o'rganib, ularni oddiy gap mazmuniga tenglashtirib bo'lmashligini asoslaydi. Tadqiqotchining yondashuvida maqolning bevosita ifodalangan mazmuni bilan an'anaviy qo'llanish natijasida shakllangan paremiologik mazmuni o'rtasida farq mavjud. Literal mazmun muayyan predmet yoki hodisani anglatga, paremiologik talqin ushbu obrazni umumlashtirgan hayotiy vaziyatga ko'chiradi. Mazkur semantik ko'chish jarayonida obrazli, konseptual va baholovchi qatlamlar o'zaro birlashadi. Natijada maqolning barqaror shakli saqlangan holda, uning ma'qullash yoki qoralash, dalillash yoki inkor etish kabi qarama-qarshi mazmuniy imkoniyatlari kontekst ta'sirida yuzaga chiqadi.

R.P.Honeckning kognitiv yondashuvida maqolni anglash tayyor ko'chma ma'noni aniqlash emas, balki obraz, mavjud vaziyat, oldingi bilim va kommunikativ niyatni o'zaro bog'lash jarayoni sifatida qaraladi. G.Lakoff va M.Johnsonning konseptual metafora nazariyasi esa insonning mavhum hodisalarni kundalik jismoniy va ijtimoiy tajriba asosida tushunishini izohlaydi. Ushbu qarashlar asosida maqolning literal obrazi konseptual modelga aylanishi, keyinchalik esa kontekst va so'zlovchining munosabati ta'sirida muayyan baholovchi mazmun kasb etishi mumkin. Demak, semantik ambivalentlik tayyor holda faqat maqol tarkibida mavjud bo'lmay, metaforik ko'chish, kognitiv qayta ishlash, konseptual umumlashtirish va pragmatik faollashuvning o'zaro uyg'unligi orqali shakllanadi.

Tahlil qilingan ilmiy yondashuvlar maqol va matallarning ko'p qatlamli mazmuni literal, obrazli, konseptual, aksiologik va pragmatik darajalarning o'zaro aloqasi asosida yuzaga kelishini ko'rsatadi. Biroq mavjud tadqiqotlarda ushbu qatlamlarning aynan qarama-qarshi baholarni faollashtirishdagi ishtiroki ko'pincha alohida mexanizm sifatida umumlashtirilmagan. Shu jihatdan semantik ambivalentlikni barqaror paremiologik shakl, metaforik obraz, konseptual qarama-qarshilik, yashirin baholash va nutqiy kontekst birligi asosida tadqiq etish mazkur masalaga nisbatan kengroq ilmiy yondashuvni shakllantiradi.

Tahlil va natijalar

Maqol va matallarning semantik tuzilishi ularda ifodalangan bevosita hukm bilan cheklanmaydi. Paremiologik birlikning mazmuni literal tasvir, obrazli ko'chish, konseptual umumlashtirish, aksiologik baholash va pragmatik vazifaning o'zaro ta'siri asosida shakllanadi. Mazkur qatlamlar bir xil darajada faollashmaydi: kommunikativ vaziyat, so'zlovchining maqsadi, tinglovchining tajribasi va ijtimoiy-madaniy sharoitga ko'ra ulardan biri yetakchi mavqega ega bo'ladi. Natijada shaklan barqaror bo'lgan maqol turli vaziyatlarda bir-biridan farqlanuvchi, ayrim hollarda esa qarama-qarshi mazmunlarni ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ko'p qatlamli mazmunning shakllanishini "Yetti o'lchab, bir kes" maqoli misolida kuzatish mumkin. Uning literal qatlamida biror narsani kesishdan oldin qayta-

qayta o'ldash harakati ifodalanadi. Obrazli qatlamda o'ldash puxta o'ylash, kesish esa yakuniy qaror qabul qilish bilan bog'lanadi. Konseptual darajada maqol "qaror qabul qilishdan avval oqibatlarni hisobga olish zarur" degan umumlashgan xulosani yuzaga keltiradi. Aksiologik qatlam ehtiyotkorlik, mas'uliyat va mulohazalilikni ijobiy qadriyat sifatida namoyon etadi. Biroq pragmatik kontekst o'zgarishi bilan mazkur maqolning baholovchi yo'nalishi ham o'zgaradi. U shoshqaloqlikning oldini olish uchun qo'llanganda ijobiy maslahatni bildirsa, qarorni ataylab kechiktirayotgan shaxsga nisbatan ishlatilganda ortiqcha ikkilanish va sustkashlikka kinoyaviy ishora qilishi mumkin. Demak, ehtiyotkorlik va qat'iyatsizlik o'rtasidagi semantik chegara kontekst orqali belgilanadi.

"Ko'rpangga qarab oyoq uzat" maqolida ham moddiy obrazdan mavhum ijtimoiy-iqtisodiy mazmunga o'tish kuzatiladi. Ko'rpa va oyoq o'rtasidagi hajmiy munosabat literal mazmunni shakllantirsa, obrazli darajada ko'rpa mavjud imkoniyatni, oyoq uzatish esa ehtiyoj va harakat ko'lamini anglatadi. Maqolning konseptual mazmuni shaxsning o'z resurslari va imkoniyatlarini hisobga olib faoliyat yuritishi zarurligini ifodalaydi. Ushbu birlik tejamkorlik, me'yor va iqtisodiy mas'uliyatni targ'ib qiluvchi ijobiy hukm sifatida qo'llanishi mumkin. Shu bilan birga, u tashabbusni cheklash, yuqori maqsadlardan voz kechishga undash yoki mavjud holat bilan murosaga kelishni oqlash vositasiga ham aylanishi ehtimoli mavjud. Shuning uchun maqol mazmunida oqilona cheklanish bilan imkoniyatlarni sun'iy ravishda toraytirish o'rtasidagi ambivalent munosabat namoyon bo'ladi.

Ingliz tilidagi "Silence is golden" maqolida sukunatning oltin bilan metaforik tenglashtirilishi uning ko'p qatlamli semantikasini yuzaga keltiradi. Literal jihatdan sukunat va oltin o'rtasida bevosita predmetli bog'lanish mavjud emas. Obrazli qatlamda oltinning qimmatli va noyoblighi sukut saqlashning ahamiyatiga ko'chiriladi. Konseptual talqinda esa har qanday vaziyatda gapirish emas, balki o'rinli paytda sukut saqlay bilish donolik belgisi sifatida baholanadi. Biroq maqol nizoni kuchaytirmaslik, sirni saqlash yoki no'rin fikr bildirishdan tiyilishni anglatganda ijobiy mazmun kasb etadi. Adolatsizlik, zo'ravonlik yoki yolg'onga munosabat bildirmaslikni oqlash uchun qo'llanganda esa sukut befarqlik, qo'rquv yoki yashirin rozilik belgisi sifatida salbiy talqin qilinadi. Bunda bir xil paremiologik shakl axloqiy vazminlik va ijtimoiy passivlik kabi qarama-qarshi konseptlarni faollashtiradi.

"Fortune favors the bold" maqolining semantik asosida jasorat bilan muvaffaqiyat o'rtasidagi sababiy bog'lanish mavjud. Unda faol harakat, tavakkal va tashabbus ijobiy baholanadi. Maqol imkoniyatdan foydalanish, qat'iyat ko'rsatish va qo'rquvni yengishga undovchi vosita sifatida pragmatik qiymat kasb etadi. Shu bilan birga, uning nutqiy qo'llanishida jasorat va ehtiyotsizlik o'rtasidagi farq har doim ham aniq saqlanmaydi. Puxta hisob-kitobga asoslangan faoliyatda mazkur birlik motivatsion mazmunni ifodalasa, oqibatlarni hisobga olmay qilingan tavakkalchilikni oqlashda

mas'uliyatsiz harakatning lisoniy vositasiga aylanishi mumkin. Natijada maqolning ijobiy baholovchi salohiyati muayyan kontekstda salbiy mazmuniy yo'nalishga o'tadi.

"Har kim ekanini o'rar" maqolida ekish va hosil yig'ish jarayonlari inson xatti-harakati hamda uning oqibatlarini ifodalovchi konseptual model vazifasini bajaradi. Maqolning literal mazmunida mehnat faoliyati aks etsa, ko'chma qatlamida har bir amal muayyan natijani yuzaga keltirishi haqidagi umumiy qonuniyat ifodalanadi. Ijobiy kontekstda u mehnatsevarlik, mas'uliyat va adolatli natijani tasdiqlaydi. Salbiy vaziyatda esa jazo, qasos yoki muqarrar oqibat mazmunini kuchaytiradi. Shuningdek, maqol ayrim hollarda ijtimoiy tengsizlik yoki tashqi omillar ta'sirini e'tibordan chetda qoldirib, barcha natijalarni faqat shaxsiy harakat bilan izohlovchi hukm sifatida ham ishlatilishi mumkin. Shu tariqa unda adolat va muqarrarlik, shaxsiy mas'uliyat va taqdiriyl belgilanganlik kabi mazmuniy yo'nalishlar o'zaro kesishadi.

Semantik ambivalentlik faqat maqol tarkibidagi qarama-qarshi so'zlar orqali yuzaga kelmaydi. Aksincha, ko'pchilik paremiologik birliklarda qarama-qarshilik yashirin shaklda mavjud bo'lib, u kontekst ta'sirida namoyon bo'ladi. Masalan, "Sabr tagi sariq oltin" maqoli sabr-toqatni ijobiy qadriyat sifatida baholaydi. U vaqtinchalik qiyinchiliklarni yengish, maqsad sari izchil harakat qilish va hissiy barqarorlikni saqlash zarurligini ifodalashi mumkin. Biroq mazkur maqol hal qilinishi zarur bo'lgan muammoni ortga surish, adolatsizlikka qarshi harakat qilmaslik yoki tashabbussizlikni oqlash uchun qo'llansa, sabr mazmuni passiv kutishga aylanadi. Demak, paremiologik birlikning aksiologik yo'nalishi faqat uning lug'aviy tarkibiga emas, balki qanday vaziyatda va qanday kommunikativ maqsadda ishlatilishiga ham bog'liq.

Tahlillar asosida maqol va matallarda ko'p qatlamli ma'noning shakllanishi hamda semantik ambivalentlikning yuzaga kelish xususiyatlari literal, obrazli-konseptual, aksiologik va pragmatik mezonlar asosida umumlashirildi. Mazkur xususiyatlarning paremiologik birliklar doirasidagi tasnifi quyidagi jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Maqol va matallarda ko'p qatlamli ma'no va semantik ambivalentlik
xususiyatlarining tasnifi

Maqol yoki matal	Literal ma'no	Obrazli-konseptual qatlam	Aksiologik mazmun	Pragmatik vazifa	Ambivalent mazmun	Yetakchi semantik mexanizm
Yetti o'lchab, bir kes	Kesishdan avval bir necha marta o'lchash	O'lchash - fikrlash, kesish - qaror qabul qilish	Ehtiyotkorlik va mas'uliyat ijobiy baholanadi	Maslahat, ogohlantirish, tanqid	Ehtiyotkorlik ↔ qat'iyatsizlik	Obrazli qayta talqin va aksiologik siljish
Ko'rpangga qarab oyoq uzat	Oyoqni ko'rpa hajmiga mos uzatish	Ko'rpa - imkoniyat, oyoq uzatish - ehtiyoj va	Tejamkorlik va me'yorlilik targ'ib qilinadi	Nasihah, cheklash, iqtisodiy ogohlantirish	Oqilona cheklanish ↔ tashabbusni susaytirish	Konseptual umumlashirish va kontekstual qayta baholash

		faoliyat ko'lam				
Sabr tagi sariq oltin	Sabrning oxirida qimmatli natija mavjudligi	Oltin - mukofot va muvaffaqiyat timsoli	Sabr-toqat va bardoshlilik ijobiy baholanadi	Ruhiy dalda, tasalli, harakatni kechiktirish	Bardoshlilik ↔ passiv kutish	Metaforik ko'chish va pragmatik faollashuv
Har kim ekanini o'rar	Ekilgan mahsulotning hosili yig'iladi	Ekish - harakat, hosil - uning natijasi	Mehnat, mas'uliyat va adolat qadrlanadi	Ogohlantirish, hukm, xulosa chiqarish	Adolatli natija ↔ jazo yoki qasos	Sabab-oqibat modeli va aksiologik qayta talqin
Silence is golden	Sukut oltindek qimmatli hisoblanadi	Oltin - qadriyat, sukut - vazminlik va ehtiyotkorlik	O'zini tiyish va donolik ijobiy baholanadi	Maslahat, sir saqlash, munosabat bildirmaslik	Donolik ↔ befarqlik	Metaforik tenglashtirish va kontekstual faollashuv
Fortune favors the bold	Omad jasur insonlarni qo'llab-quvvatlaydi	Jasorat muvaffaqiyatga eltuvchi kuch sifatida talqin qilinadi	Faollik, tavakkal va tashabbus qadrlanadi	Ruhlantirish, harakatga undash, tavakkalni oqlash	Jasorat ↔ ehtiyotsizlik	Konseptual sababiylik va baholovchi siljish

Manba: Ilmiy tahlillar asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadval ma'lumotlari maqol va matallarda ko'p qatlamli ma'no literal, obrazli, konseptual, aksiologik va pragmatik darajalarning o'zaro bog'lanishi orqali shakllanishini ko'rsatadi. Literal mazmun boshlang'ich semantik asosni yaratadi, obrazli qatlam esa predmetli tasvirni umumlashgan hayotiy modelga aylantiradi. Konseptual qatlam mazkur modelni muayyan vaziyatlarga tatbiq etsa, aksiologik va pragmatik qatlamlar uning baholovchi hamda kommunikativ yo'nalishini belgilaydi.

Tasnif natijalariga ko'ra, semantik ambivalentlik maqol tarkibidagi ochiq qarama-qarshilikdan ko'ra, ijobiy baholangan tushunchaning kontekst ta'sirida salbiy mazmun kasb etishi orqali yuzaga keladi. Ehtiyotkorlikning qat'iyatsizlikka, sabrning passivlikka, jasoratning ehtiyotsizlikka yoki sukutning befarqlikka aylanishi aksiologik siljishning asosiy ko'rinishlarini tashkil etadi. Shu bois maqol va matallarning mazmuniy yo'nalishi faqat ularning lug'aviy tarkibi bilan emas, balki so'zlovchining kommunikativ niyati va nutqiy vaziyat bilan ham belgilanadi.

Xulosa

Maqol va matallar mazmuni faqat bevosita ifodalangan hukm bilan chegaralanmay, literal, obrazli, konseptual, aksiologik va pragmatik qatlamlarning o'zaro aloqasi asosida shakllanadigan murakkab semantik tizimni tashkil etadi. Mazkur qatlamlarning nutqiy vaziyatga ko'ra turlicha faollashuvi paremiologik birliklarning mazmuniy ko'lamini kengaytiradi hamda ularning bir nechta talqinni ifodalash imkoniyatini yuzaga keltiradi.

12. Paremiologik birliklarning ko'p qatlamli ma'nosi predmetli tasvirning obrazli qayta talqin qilinishi, konseptual umumlashtirilishi va muayyan baholovchi

mazmun bilan bog'lanishi natijasida hosil bo'lishi aniqlandi. Bunda literal qatlam keyingi semantik darajalar uchun boshlang'ich asos vazifasini bajaradi.

13. Semantik ambivalentlik maqol tarkibida tayyor holda mavjud bo'lgan ikki mustaqil ma'no emas, balki yagona paremiologik mazmunning turli kontekstlarda qarama-qarshi baholovchi yo'nalishlarda faollashuvi sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan ambivalentlik ma'no noaniqligi emas, balki semantik moslashuvchanlik belgisi hisoblanadi.

14. Metaforik ko'chish, konseptual umumlashtirish, aksiologik siljish, pragmatik faollashuv va kontekstual qayta baholash semantik ambivalentlikni yuzaga keltiruvchi asosiy mexanizmlar sifatida belgilandi. Ushbu mexanizmlar o'zaro uyg'unlashgan holda maqolning maslahat, ogohlantirish, tanqid, kinoya yoki ruhlantirish kabi turli kommunikativ vazifalarni bajarishini ta'minlaydi.

15. Tahlil qilingan paremiologik birliklarda ehtiyotkorlik va qat'iyatsizlik, sabr va passivlik, jasorat va ehtiyotsizlik, sukut va befarqlik, tejamkorlik va tashabbusni cheklash kabi konseptual qarama-qarshiliklar aniqlandi. Mazkur qarama-qarshiliklarning qaysi tomoni yetakchi bo'lishi so'zlovchining niyati, nutqiy vaziyat va ijtimoiy-madaniy sharoitga bog'liq.

16. Maqol va matallarning shakliy barqarorligi ularning mazmuniy o'zgarmasligini anglatmasligi asoslandi. Aksincha, paremiologik shaklning barqarorligi bilan kontekstual mazmunning o'zgaruvchanligi o'rtasidagi munosabat ushbu birliklarning uzoq vaqt davomida turli kommunikativ vaziyatlarda faol qo'llanishini ta'minlaydi.

17. Umumlashtiruvchi tasnif natijalari ko'p qatlamli ma'no bilan semantik ambivalentlik o'rtasida izchil bog'lanish mavjudligini ko'rsatdi. Literal obrazning konseptual modelga aylanishi, uning aksiologik baho bilan boyishi va pragmatik kontekstda qayta yo'naltirilishi ambivalent mazmunning shakllanish ketma-ketligini belgilaydi.

Umuman, maqol va matallardagi semantik ambivalentlik paremiologik mazmunning ichki ziddiyati emas, balki xalq tajribasini turli hayotiy vaziyatlarga mos ravishda talqin qilish imkonini beruvchi funksional-semantik xususiyatdir. Uni ko'p qatlamli ma'no tizimi asosida o'rganish paremiologik birliklarning nafaqat lug'aviy va obrazli mazmunini, balki ularning baholovchi, kommunikativ va kontekstual imkoniyatlarini ham chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mieder W. Proverbs: A Handbook. - Westport: Greenwood Press, 2004. - 304 p.
2. Norrick N.R. How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. - Berlin; New York: Mouton, 1985. - 213 p.

3. Honeck R.P. A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom. - London: Psychology Press, 1997.
4. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. - Chicago: University of Chicago Press, 1980. - 241 p.
5. Speake J. (ed.). The Oxford Dictionary of Proverbs. - 6th ed. - Oxford: Oxford University Press, 2015. - XIV, 383 p.
6. Пермяков Г.Л. Основы структурной паремиологии. - Москва: Наука, 1988. - 235 с.
7. O'zbek xalq maqollari / tuzuvchilar T. Mirzayev, A. Musoqulov, B. Sarimsoqov; mas'ul muharrir Sh. Turdimov. - Toshkent: Sharq, 2005. - 512 b.